

İKİ KARDEŞ MASALI

Prof. Dr. WALTER RUBEN (Ankara)

Biri iyi, öteki fena olan iki kardeş yahut geziciden bahseden bir masal vardır; bunda fena olanı, iyisinin gözünü oyar. Bu masal, 1915 tenberi masal araştırma ilminin en ziyade münakaşa olanlarından biridir. Bir zaman önce, Bolte-Polivka, Grimm kardeşlerin 107 numaralı ve «İki seyyah» [1] başlıklı masalı hakkındaki mülâhazalarında, ilkönce ancak tibetçe'den bildikleri Hind hikâyesini bu masala variant olarak göstermişlerdi. Ertesi yıl Christiansen, bu masalın Hind menşeli olduğunu isbat için bütün bu malzemeyi bir monografyada araştırdı [2]. Buna karşı bilhassa Wesselski, 1925 te savaştı [3]. Halbuki masal araştırmasında Fin mektebinin başı olan K. Krohn, 1931 de Christiansen'i müdafaa etmiştir [4]. Bir yıl sonra Wesselski hücumlarını tekrar etti [5]. Böylece bu masal şu iki mektep arasında: ağızlarda yaşayan masalları etnolojik usullerle işleyen Fin mektebi ile, her şeyden ziyade eski masal metinlerine dayanan edebiyat tarihi mektebi arasında, bir savaş konusu haline girdi. Son yıllarda, Handwörterbuch des deutschen Märchens'de [6] - halk edebiyatı indeks'i altında [7] - başka bir takım malzemeye işaret edilmiştir. Fakat bugün bir hindoloğun bu malzemeyi yeniden ele alıp işlemesi zarurîdir; çünkü buna imkân vardır; böylece, bu masalın uzun tarihi ve baş motifi olan «kör etme» hakkında bir fikir elde edilebilir.

[1] J. Bolte u. G. Polivka, Anmerkungen zu den Kinder-und Hausmärchen der Brüder Grimm, cilt II, Leipzig 1915, S. 481.

[2] R. Th. Christiansen, The tale of the two Travellers or the blinded man FFC 24, Helsinki 1916.

[3] A. Wesselski, Märchen des Mittelalters, Berlin 1925, S. 202 ff.

[4] K. Krohn, Uebersicht über einige Resultate der Märchenforschung, FFC Helsinki 1931 S. 68 ff.

[5] A. Wesselski, Versuch einer Thorie des Märchen, Reichenberg i. Br. 1931. S. 138 ff.

[6] Handwörterbuch des deutschen Märchens, Bolte u. L. Mackensen, I. Band, Berlin 1931 - 33 S. 650, 27 ilh...

[7] Smith Thompson, Motif-index of folk-literature, FFC 106-9 116-7, Helsinki 1932-6, bilhassa Motif: sa. 165.

I inci masal:

Yazı âleminde, bu masalın en eski şekli, hindçede [8], tibetçede [9], çince [10], uygurcada [11] ve pek benzer bir şekilde olmak üzere farsçada [12] meydana çıkarılmıştır.

Bu en eski şekil şu üç baş motifi ihtiva etmektedir:

A) İki kardeş, uzak bir adada bulunan bir mücevheri getirmek üzere deniz seyahatine çıkar. İki kardeşin küçüğü iyi, büyüğü kötüdür. Her ikisi, bu vasıflarına işaret eden birer ad taşır: «iyilik eden» ile «kötülük eden» adlarını. Küçük kardeşin sonsuz ve hesapsızca sağa sola para dağıtmak için mücevhere ihtiyacı vardır.

Küçük, mücevheri, denizler üstünde geçen uzun ve efsanevî bir seyahatten sonra, yılanlar padişahının yanında bulur. Dolandıktan sonra, bir aralık deniz kazasına uğramış olan kardeşine raslar. [13]

Mücevher adasından dönerken iki kardeş deniz kazasına uğrar. Küçük, büyüğü kurtarır. [14]

B) Fena kardeş, kıskançlıktan, iyisi uyurken onun gözünü kör eder, mücevheri çalar. Memlekete dönüp babasına kardeşini kaybettiğini haber verir.

[8] E. Waldschmidt, Die budhistische Spätantike in Mittelasien v. Le Coq, cilt VI, 1928. S. 46, Not. 3, ilk olarak Bodhisattvâvadânakalpalatâ No 45e işaret etmiştir. Wesselski, Märchen des Mittelalters 206, Not, Leumann'ın Ávasyaka hikâyelerine işaret ettiğini ilh... hatırlatmaktadır. Daha önce Bolte-Polivka Kathâkosa'ya hatırlatmışlardı, bunun hikâyesi Wesselski'de mevzu bahis olan başka Jaina masalları gibi bizim VI. numakalı masalımıza daha ziyade uymaktadır.

[9] J. Schmidt, der Weise und der Tor, 261-282. Schiffner Tibetische Erzählungen No 16 ilh... (Bolte-Polivka 481) Mukayese ediniz: Maria Leitner, Tibetische Märchen, Berlin, sene işareti yok, S. 41 dev. Dschinpa tsch'empo'nun deniz seyahati. Bu hikâyenin başı uygurca şekline uymaktadır. Gene mukayese ediniz T'ung Pao 474 dev. (bakınız altta not 10.) fakat burada fena kardeşle kör olma sahneleri mefkuttur. Onun yerine baba T'ung Pao'da olduğu gibi kör olmaktadır. (bakınız aşağıda not 21 ile 40).

[10] E. Chavannes, 500 contes du Tripitaka chinois, Paris 1910-34. No. 381 ve T'ung Pao'da XV 1914, 469 dev. Son şekil uygurcadaki şekle bilhassa yakındır.

[11] Pelliot, T'ung Pao XV, 1914, 225 ff. Hüseyin Namık Orkun, iki kardeş hikâyesi, Ankara 1940, W. Bang Keleti Szemle XVII, 159 ff. (bakınız Waldschmidt, Chavannes).

[12] Bizzat Grimm kardeşler, eserlerinin III üncü cildinde 107 nci sayı mü-nasebetiyle Nizamiyi zikretmişlerdi. (Bolte - Polivka 481, Krohn 69, Wesselski, Mittelalter 203)

[13] Uygurca şeklinde böyledir; T'ung Pao.

[14] Chavannes No. 381 de böyledir.

C) İyi olan genci, kardeşinin fenalığı hakkında, uygurcada demon nevinden bir veli, çincece bir ağaç demonu tenvir eder [15] ve insanlara doğru sevkeder; iyi kardeşe çobanlar bakarlar (çincece: Yusufun kaçırılması ve iftiraya uğraması epizod'u vardır [16]). İyi kardeş elde bir ud, dilene dilene memlekette yol alır.

Evvelce kendisine vâdedilmiş olan nişanlısına erişir. Nişanlısı, tam o sırada, onunla evlenmek istiyen bir takım kimseler arasından bir güveyi aramak üzeredir [17].

Kör çocuk, tanıyamadığı nişanlısının babasının bahçesindeki meyvaları kuşlara karşı korumak üzere, bahçıvan olur [18]. Her ağaca bir çingirak kor. Çingirakların hepsini elinde tuttuğu iplerle çalar. Böylece nişanlısı onu görür [19].

Kız onu kendine güvey olarak seçer, fakat onu tanımaz. Sonra, gözlerinden birini, söylediği bir sözle iyi eder: körlüğüne, sefaletine rağmen seveceğine ve kendisine sadık kalacağına dair onu temin eder. Bunun üzerine delikanlı, «iyilik eden» prens olduğunu, fena kardeşine karşı bir garazı olmadığını söyler. Bu söz ile de ikinci gözü açılır. Sonra düğün ve vatana dönüş.

Masalın bir Çin şekli şunu ilâve etmektedir: bir kuş, çocuğun annesine, iyi oğlunun yaşamakta olduğunu bildirir [20]; uygurcada da buna benzer bir motif herhalde mevcuttu [20]. Vatana dönen iyi kardeş, aradan geçen zamanda kederden kör olmuş olan ana ve babasının gözlerini bir sözle iyi eder [21].

Bu hikâye tipik budist bir hikâyedir. Durmadan para dağıtmak, mücevher adasına uzun deniz seyakati, kıymetli taşın sahibi yılanlar padişahı, nişanlının verdiği vait, güveyin seçimi, ilâç olarak sarfedilen sözler, iyi kardeşin fena kardeşine kin bağlamamasıyla beliren sonsuz âlicenaplığı; işte bütün bunlar, budist masallarda çok defa geçer [22].

[15] T'ung Pao 489

[16] Chavannes No 381.

[17] Bunu takip eden ne varsa uygurcada noksandır.

[18] Chavannes No 381.

[19] T'ung Pao.

[20] T'ung Pao; bakınız masal II de kırkızca varyanta.

[21] Bakınız yukarıda not 9 ile not 40.

[22] meselâ deniz seyahati Chavannes No. 39 ilh... Radloff Proben III, 622.

Taranatha in: Indian historical Quarterly VI, 1930, 338.

Burada, Milattan önce aşağı yukarı 100 yılına doğru Dıoyavadana' da [23] tasvir edildiği şekilde, Kunāla'nın hikâyesini hatırlatalım: yaşadığı, tarihçe kabul olunan İmparator Asoka'nın âlicenap oğlu Kunāla'ya (tıpkı Yusuf-la Süleyhada olduğu gibi) üveği anası sataşmıştı; reddolunan fena kadın, Kunāla uzaklarda bulunurken, bir kurnazlıkla onun iki gözünü oyduruyor; bu gözler Kunāla kuşunun gözleri kadar güzelmış, onun içindir ki prense bu ad konmuş. Gözlerini kaybeden prens, bir ud alıp memleketi dolaşıyor ve nihayet dilenci çalgıcı olarak babasının sarayına varıyor; orada onu tanıyorlar. Prens, fena kadına kârşu garaz duymadığını söylüyor ve bu sözle gözlerine, eski güzellikleriyle, yeniden nail oluyor.

Şüphe götürmiyen bir hakikat şudur ki, uzakta fena bir akraba tarafından kör edilme, kör olanın ud çalan bir dilenci olarak vatana dönüşü, bir sözle tanılma ve iyi olma motiflerini ihtiva eden budist efsanesi, daha yeni olan iki kardeş masalının temelinde bulunan unsurlar arasındadır. Bunun dışında masalın temelinde daha ne vardı? Yoksa, bu muahhar masal, Kunāla efsanesi ile para vermek, deniz seyahati, mücevher ilh. gibi harcâlem fikirlerden başka hiç bir şey kullanmamış olan bir şairin tam budist bir icadı olmasın? Masalda, dediğimiz gibi, Kunāla efsanesinden başka şu motifler bulunmaktadır; kardeşler kıymetli bir şeyi ararlar, seyahate çıkarlar, ikisinden biri aranamı bulur, öteki onu kıskançlıktan kör edip kıymetli şeyi çalar, kör olan nişanlısını bulur ve iyi olur. Bu motiflere, aşağıdaki masalda rasgölinmektedir; önce Grimm'in 57 sayılı masalının [24] bir Türkistan varyantını zikrediyoruz:

İkinci masal: Üç kardeş altın kuşu bulmak için yola çıkar; bu kuş babalarının bahçesinden muayyen bir meyveyi çalarmış. Kardeşler ayrı ayrı seyahat ederler. Küçüğü, bir takım sergüzeştlerden sonra kuşu bulur. Bu işte onun tam mânasıyla Türk tarzında bir yardımcısı vardır: bir kurt [25]. Kurt şekil değiştirir; kendini, hikâyenin kahramanının düşmanlarına teslim ettirir, tekrar kurt olur, ve tıpkı Hindli

[23] Winternitz, History of indian Litterature II Calcutta 1933, S. 288; Oldenberg, Buddha 340; Chavannes No 30; Penzer, The ocean of story X S 6; III, 18.

[24] Masal tipi 550 (Aarne - Thompson, The types of folktale, FFC. 74, Helsinki 1928) Jungbauer. Märchen aus Turkestan und Tibet, Jena 1923 No. 4, Masal Motifi S. 165 te zikredilmemiştir.

[25] Mukayese ediniz: Oğuz efsanesi: Bang-Rachmati, Die Legende von Oghuz Qaghan, Sitzungsberichte der Berliner Akademie 1932, 693 ff. Radloff, Proben IV., 148 Kretschmar, Hundestanmmvater und Kerberos, Stuttgart 4938, I, 209 ff.; 10; Jungsbauer S. 302; Masal tipi 428

sihirbaz çırağı gibi [26] üç defa kahraman olur; kahraman, kuşla birlikte nişanlısını da bulur. Vatana dönerken, muvaffak olamamış ve sefalete düşmüş iki kardeşi bulur, onları kurtarır, fakat kıskançlık yüzünden onlar tarafından gözleri oyulur ve terkedilir. Bir veli ona sihirli bir pınar buldurmak suretiyle, iyileşmesine yardım eder. Kurt onu vatanına götürür; hiç bir şeyden haberi olmayan nişanlısı tam o sırada sadaka dağıtmaktadır; en büyük kardeşi ile evlendirilmesi kararlaştırılmış; fakat kız dilenciye tanır, onunla evlenir; baba, her iki fena kardeşi öldürtür.

Bu masal, Taşkente yani Uzbeklerin şehir halkı arasında işte bu şekilde anlatılmaktadır. Kırgızların yani garp Türkistanı Bozkır halkının [27] malûm olan bir varyantı, ancak parça (fragment) halinde ve şu şekildedir:

Üç kardeş, babalarının rüyada gördüğü bir bülbülü aramak üzere yola çıkar; yolda ayrılırlar. Bunların en genci olan Hâmra rüyada [28], gayet güzel bir kızı, peri Korluk'u, görür, neticede onu bulur ve onunla bahtiyar yaşar. Nihayet ödevini hatırlar. Perinin bir hizmet-kârı Hâmra'yı bülbüle götürür; bu da bülbülü elde eder. Korluk, güzel kahramanın kime kalacağına dair kız kardeşi ile kavgaya girer. Hâmra memlekete döner; Korluk ona, arkasından gelmeği vâdeder. O arada muvaffak olamamış ve sefil düşmüş kardeşlerine raslar ve onların karınlarını doyurur. Fakat onlar kıskançlıktan Hâmra'nın gözlerini oyar, bir kuyuya atar ve bülbülü babalarına getirirler. Baba, oğlundan ötürü ağlayıp sızlar; bülbül de cinayeti ona bildirir. Hikâye tam ana ve babanın ah ve figanında kesilmektedir.

Bu hikâye Tatarlarda da, kardeşlerin fenalığı ve kör etme kısımları eksik olmak üzere, anlatılmaktadır [29].

Bu Türkistan hikâyesinin Hind hikâyesi ile ve kıskanç kardeşler tarafından kör edilme ile benzerliği büyüktür. Fakat burada kardeşler artık iyi ve fena adlarını taşımamaktadırlar. Deniz seyahati yerine burada bir kara seyahati mevzuubahstir ki, bu nokta Türkistan için kolayca anlaşılır. Başlangıçta bulunan üç oğlun sıra ile babanın meyvasını kuşa karşı korumaları motifi, kör olanın bir meyva bahçesine bakmasına dair Çin varyantına tekabül etmektedir, (Çin varyantı umumiyetle Uygur şekline çok benzemektedir; demek ki bu motif eski Tür-

[26] W.Ruben, Krishna, Wien 1941, S. 165. Bolte-Polivka II, 61.

[27] Radloff, Proben III. 518 ff.

[28] Bakınız Melek Shah; halk kitaplarında rüya sık geçer: O. Spies, Zwei volkstümliche Liebesgeschichten aus dem Orient, FFC. 127 Helsinki 1939, S. 123.

[29] Radloff IV. 146 ff.

kistanda da mevcuttu) para vermek ve bu iş için elzem olan kıymetli taş gibi budist motiflerin yerine, sihirli bir kuş, iki yerine üç kardeş mevzuubahstir; iki ve üç adetlerinin böylece birbirinin yerine geçmesi yine bunlara karabeti olan başka masallarda da geçer. Meselâ, aşağıda zikrolunan 2 seyyah masalının (VI inci masalın) İrlanda varyantında, yahut ta gizli hazineyi çalan sahtekârda (aşağıya bakınız), olduğu gibi... kör olan Peygamber Muhammet tarafından iyi edilir; uygurcada Veli kıyafetine girmiş bir tanrının, kötü kardeşinin fenalığı hakkında tenvir etmesi gibi. Söylenen sözün sihrî kuvveti hakkındaki tam mâ-nasıyle Hinde has olan tasavvuru, Türkistanlı «masalcı» kullanmamıştır [30], çünkü bu, Türkistanda anlaşılmazdı. Kahraman nişanlısına kör edilmeden önce nail oluyor, sonra da düğününde tekrar buluyor. Bununla Türkistanlı nişanlının çocukluk çağında yapmış olduğu vâdi yerine getirmiş oluyor — bu da tipik bir Hind âdetidir. Bir kuş ana ile babayı cinayetten haberdar ediyor (bakınız: Çin varyantına, Uygur şeklinin de böyle olması muhtemeldir): demek ki baş motifler, kuvvetli değişmelere rağmen bugünkü Türkistan hikâyeleriyle eski Hind hikâyelerinde aynıdır [31].

Buna dayanarak, Hind hikâyesinin budizm vasıtasıyla Uygurlara eriştiği, sonra da Türkistanda, ağızdan ağıza nakledilerek canlı kaldığı kabul edilebilir.

Bu Türkistan masalları, en ziyade yayılmış olan 550 sayılı masal tipine girerler; maamafih bu tipte başka hiçbir yerde kör etme motifine raslamayız. Onun yerine, iyi kardeşi fena kardeşler, yukarıdaki Kırgız varyantında tesbit edildiği gibi, bir kuyuya atarlar [32]. Bu masalın pek çok adette varyantı bütün Avrupada, Afrikada ve iç Asyada toplanmıştır; modern Hindistanda da keza, lâkin eski Hind şekilleri bugüne kadar bulunmamıştır. O halde bu muahhar garp masalını, eski Hind iki kardeş masallarından istikak ettirmek doğru mudur? Yoksa 3 kardeş masalı yalnız ağızdan ağıza muhafaza olunan eski bi müstakil garp masalı olup, kör etme motifinin budist 2 kardeş masalı tesiri altında bunun içine girmiş olması da mümkün değil midir? 3 kardeş masalı aslında Avrupaî olup, Türkistanda bu masalın garp sahası ile, 2 kardeş masalının Hind sahası birbirini katetmiş

[30] Wesselski, Theorie 134 ilh...

[31] Bolte-Polivka I, 503 ff. Motif: Kahraman hazineyi ve gelini cehennemden (dünyanın altından) getirir; Şamanist ilk efsane olarak telâkki olunmaktadır; mukayesi ediniz: Greklerin Argonot efsanesi, Krishna efsanesinin Syamantaka epizodu (Ruben, Krishna 35, Meuli'ye nazaran).

[32] Meselâ Binbir Gece 23, 18 7ff. (Henning'in almanca tercümesi) Bolte-Polivka 514: Yusuf hikâyesinden. Handwörterbuch 342. Benfey, Pancatantra I, 71, ilh...

olmasın? Yahut ta acaba daha eski Hindde bu 3 kardeş masalı yalnız ağızdan ağıza dolaşır bir halde bulunuyordu da budistler buna Kunāla efsanesinden kör etme motifini sokarak 2 kardeş masalını mı kurdular?

Avrupada (Bolte — Polivka'ya göre) 3 kardeş masalının tesbit edilmiş en eski şekli, 1250 yılındanberi mevcut bir Hollanda şövalye destanıdır; bunun da menşei, kaybolmuş bir Fransızca esere kadar geri gider: Kral Artus, bir hazineyi kendisine getirmek için bir şövalyeyi gönderir Şövalye hazineyi bir tilkinin yardımı ile bulur. (Yukarıda «kurt» a bakınız!), aynı zamanda bir de prenses bulur ki, bu prenses onu daha önceden rüyada görmüş (bakınız, yukarıda: Hâmra) demek ki burada kardeşler ve onların fenalıkları mevcut olmadığı gibi, neticede, fena kardeşlerden biri, bir de sahte nişanlı ile izdivaç esnasında memlekete dönüş yoktur. Bundan sonra 480 yılından kalma en eski vesikada da kardeşlerin fenalıkları ilh... mefkuttur. [33], Grimm kardeşler de bu neviden kısa bir varyanttan haberdar olmuşlardır. [34] Acaba, bu kısa metinlerin Avrupaî üç kardeş masalının ana şeklini almış olduklarını ve sonradan budist olan kör etme ile zenginleştirildiklerini kabul etmek mi icap edecektir? Yoksa bu kısaltılmış şekiller, birer fakirleşmiş şekil midir ?

Uygurcadaki şekil, X uncu asırda yazılmış ise, biraz daha yeni olan Avrupa şekli kolaylıkla oradan iştikak ettirilebilir. Uygurları, masal nâkili ve yaşadıcısı sıfatiyle Hindistanla garp arasına sokmak şimdiye kadar âdet olmamıştır. Fakat bu irfanlı kavmin budist hikâyelerin garba geçmesinde vasıta olmuş olması, Benfey'in iddia etmek istediği gibi (vakıa bu iddia da Cosquin'denberi reddedilmektedir), Moğolların bu işi görmüş olmasından daha akla yakındır. Bu masallara, yalnız İran ile Anadoluya değil, Türkistana doğru da bir yolun açık bulunmuş olduğunu tahmine meyletmekteyim. 3 kardeş masalının Avrupaî kısa şeklinde bir ana şekil yahut ta kısaltılmış bir şekil olduğuna dair şüphe götürmez bürhanlar bulmak güç olacaktır. Fakat şuna dikkat etmek gerektir ki, tam osıralarda, yâni II inci asırdanberi, birçok Avrupa masalları, modern şekillerini almış olup tam o zamanlarda Avrupaya Hind masallarının akını hissedilir derecede olmuştur. [35].

[33] Wesselski; Mittelalter No 28.

[34] Bolte-Polivka I, 503 f.

[35] Mukayese ediniz: Ruben: Tercüme mecmuası, 4. S. 396; Fr. Ranke, Märchenforschung, Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte, XIV, Halle 1936. S. 289 ff. Wesselski, Theorie 195.

Fakat bundan çıkan netice, bu masalın aslında budist olduğudur ki bunu Benfey, biraz mübalâğa ile çoğu masallar için kabul etmiştir. Bugün artık masalların bu tek taraflı menşesine inanılmıyor. Ama budist şeklienden önce, 2 yahut 3 kardeş masaliyle kıyas kabul edecek bir masalın Hindde mevcut olduğu da kesin olarak isbat edilemiyor. Masalın menşedeki şekillerinden biri muhakkak budistler tarafından uydurulmuştur.

Düşünelim ki budistler, Sibi efsanesini de anlatırlardı hattâ, (499 Jātaka) kral Sibi olarak kendisini kurban etmek istediği vakit, o zaman Tanrı İndra, kralın samimiliğini tecrübe etmek için bir brahman şeklini aldı ve kraldan gözünü istedi. Kral, gözünün çıkarılmasına müsaade etti, hattâ ikinci gözünü bile verdi. Sonra sarayından çıkıp gitti ve İndra, bir söz sayesinde görüşünü tekrar elde etmesini ona sâlık verdi. Kral, ancak sahavete olan meykinden ötürü gözünü verdiğine dair teminat verdi. Bunun üzerine tekrar görür oldu [36]. Brahmanlar da, vaktiyle Tanrı Vişnu'nun Tanrı Siva'nın kendi gözünü nasıl oyduğunu anlatırlardı [37] Demek ki kurban olmağa bu gönüllülüktan, fena üvey ana ile fena kardeşe doğru bir hat gitmektedir ki, bu hatta, edebiyat tarihi bakımından, tarihî bir tekâmül göziyle bakılabilir.

Buna, bilhassa, 2 kardeş masalındaki [38] seyahat ve nişanlının sahte güveği ile düğünü ânında avdet motifleri ilâve olunmaktadır. Bu, Odysseus'un Turovadan geri dönmesinde görüldüğü gibi birçok masal tipine girmiş bulunan fevkalâde eski bir motiftir [39] Demek oluyor ki 2 kardeş masalının budist muharriri, — elimizdeki vesikalarla tesbit edebileceğimiz mikyasta söyleyebileceğimiz veçhile, — eski efsaneyi genişletmek için motifler kullanmışsa da, masal tipleri kullanmamıştır. Fin mektebi vâkıa bu edebiyat tarihi usulüne dayanarak hüküm vermiyor, bilâkis bugün yaşamakta olan masalları temelde ele alıp, bunlara dair hükümlerini etnolojik usullere göre veriyor. Bundan ötürüdür ki bu mektep, budist masaldan önce biraz başka bir şekilde bir «iki kardeş masalı» bulunduğuna ve bu masalda kör olma motifinin mevcut olduğuna inanıyor. Bu nazariyeye tekrar avdet edeceğiz. Önce,

[36] Waldschmidt S. 15, Türkistanda pek sevilen bir hikâye.

[37] Ruben: Eisenschmiede und Dämonen in Indien, Leiden 1939, S. 205; Gupte, Hindu holidays and ceremonies, Calcutta 1919 218; Stutterheim, Ramalegenden, München 1925, 86: Ravana kendi gözünü kurban ediyor.

[38] Wesselski, Mittelalter, S. 208, Motif tahlilinde bu motifi hariçte bırakıyor.

[39] Motif No 681. Bundan maada: Dede Korkut, Bey Böyrek. Bakınız Not 9. Radloff 1,4 2.

içinde «kıskançlıktan canice kör etme» motifinin bir rol oynadığı bir kaç masal tipi mütalâa edelim :

Üçüncü masal: Desise ile zifafa sokulan yanlış nişanlı tipindeki [40] bir Türk masalında şunu görüyoruz: bir Yemen prensi rüyasında bir kız görmüş; kız güldüğü vakit yanağında güller açarmış; ağlayınca da gözlerinden inci daneleri dökülürmüş. Prensin anası uzakta bulunan bu kızı aratmış, buldurmuş. Prense gitmek üzere kızın süt-ninesi, bu kız ve kendi kızı ile birlikte bir gemiye binmiş. Yolda kız susamış (bakınız, aşağıda VI:) sütnine ona bir şartla, gözlerinin oyulmasına müsaade etmek şartıyla, su vermiş [41]. Sonra kızı karaya çıkarmış ve sütnine kızını, rüyada görülmüş kız diye prense götürmüş. Bir kervan seyahatinden sonra kız prensin bulunduğu şehre gelmiş, yanağında biten güllere karşılık olarak gözlerini fena sütnine-den satın almış. Sütnine kızı sihirli bir uykuya daldırmış (Alaman masal prensesi Dornröschen gibi), nihayet prens onu uyandırmış, onunla evlenmiş ve iki fena kadını öldürmüş.

Bu masal bugünkü Hindistanda, ermenicede, küçük rusçada, Balkanda ve bütün Akdeniz sahasında tesbit edilmiştir; hattâ içinde kör etme motifi bulunmamak üzere, bütün Avrupada yaşamaktadır [42]. Bu masalı, 2 kardeş masalı ile mukayese edersek, görürüz ki burada da bir deniz seyahati ile sonda bir düğün varsa da önce, 2 kardeş masalında olduğu gibi asıl kahraman kör edilip yerine sahte bir güveyi geçmiyor; gerçek nişanlı kız kör ediliyor ve onun yerine bir sahtesi geçiyor; tabiidir ki kızlar, iki erkek kardeş gibi hazine arama çıkamazlar; demek ki bu son motifin şimdi mütalâa edilen masal tipinde bulunmaması icap eder. Gözler, tıpkı I. II. IV ve VI masal tiplerimizde olduğu gibi, düğüne giderken kör ediliyor. O halde, bu masalın iki kardeş masalı ile olan benzerliği o kadar büyüktür ki, bunun, 2 kardeş masalının tersine çevrilmesinden ibaret olduğu nazariyesi ileri sürülebilir. Bahusus ki, bazı şekillerinde, meselâ Comparetti de [43] iki kız kardeş, başka bir çoklarında ise iki üvey kız kardeş [44] masalın kahramanlarıdır.

[40] Masal tipi 533, Billur Köşk, İstanbul 1933. No 6: Muradına nail olmyan dilber. Fr. Giese Türkische Märchen, Jena 1925, S. 54 ff. Bolte - Polivka II, 282 ff, Konos'a nazaran. İstanbul S. 29-Ungarische Revue 1889, 208, grekçedekine pek benzer.

[41] Mukayese ediniz: Handwörterbuch S. 27 I; 274.

[42] Bolte-Polivka II, 278 dev. Grimm No 89.

[43] Bolte-Polivka 278 Handwörterbuch 271 Not 18.

[44] Bolte-Polivka 280 dev.

Bu masalın menşei meselesi henüz aydınlatılmamıştır. Bunu, doğru diye kabul ettirilen sahte nişanlı kızı — Grimm No. II, ve No. 135 gibi — benzer masallarla mütalâa etmek gerektir. Şarkta — Güveğinin, düğünden evvel gelini göremediği şarkta — böyle sahte gelinin zifafa sokulması herhalde sık sık vaki olacak. Mukayese edilebilecek başka masalarda vâkıa umumiyetle kör etme motifi geçmemekte ise de, bunu No. 135 Grimm'in türkçe bir varyantında görüyoruz («siyah gelinle beyaz gelin») hem de, yine Dornröschen'in uykusu motifi ile beraber olarak [45].

Öyle farzolunuyor ki bu masalların nüvesi, Berta efsanesi: Frank'ların başı Pipin'in karısı Berta'ya dayanan ve tâ 1200 yılına doğru edebiyatta tesbit olunan efsanedir [46]. Fransa—İspanyanın bu efsane ve masal sahasının içine, görünüşe göre şark Akdeniz alanından bu kör etme motifi girmiştir; herhalde mütenazırı şimdi gördüğümüz 2 gelin masalı olan 2 kardeş masalının tesiri altındadır; öyle ki masalın ne zaman, nerede ve nasıl katî şeklini aldığı şimdilik daha kesin surette tesbit edilemez [47].

IV üncü masal: Daha uzak olmak üzere, şu masal ele alınabilir: bir kız, bir cadı tarafından bir kulede mahbus tutulmaktadır; fakat bir prens kıza kadar gitmek yolunu bulmuş. Cadı prensi meydana çıkarır, kıza kovar. Prens kuleden aşağıya atlar, dikenler üzerine düşer ve bu yüzden kör olur. Ormanda serserice dolaşır, sonunda sevgilisini bulur; sevgilinin yaşları gözlerini iyi eder [48].

Kızı kulede saklı tutmak motifi tâ eski Hind efsanesinde geçer; bunu Türk masallarında da tesbit kabildir; o halde yavaş yavaş ağızdan ağıza geçerek Avrupaya kadar gelmiş olması mümkündür [49]. Belki de körlüğün, tekrar bulunan nişanlı kızın göz yaşlarıyla iyi olması, kör olanın nişanlısının sözü ile iyileşmesi hakkındaki aslı Hind motifin muahhar garbî bir hatırasıdır. Kızın anasının gebelik isteği — ki bu masalın alamanca varyantlarının başında bulunur — de Hind çeşnisini taşımaktadır [50].

Bu masal da, eski metinlerde tesbit edilmemiş olduğu gibi şark, Hind, Ön Asya masal mecmualarında bulunmamaktadır.

[45] Bolte—Polivka III, 93; aynı 94: Kabilcede de (Şimal Afrikası) buna benzer.

[46] Aynı, II, 284 f; III 86

[47] Masal tipi 310; Grimm No. 12; Bolte-Polivka I, 97.

[48] Masal motifi F. 952 I.

[49] Ruben, Krishna S. 248: Jataka. Masal motifi T 381 Billur Köşk S. 1.

[50] Ruben, in Acta Orientalia XVIII, S. 202.

V inci masal: hem Kunāla efsanesinde, hem sahte gelin masalındaki göz oyan fena üvey anayı şu masal hatırlatmaktadır [51]. Ana ile oğul (rüyada görülen nişanlıyı aramak maksadiyle) beraber seyahat ederler. Bir deve vasıl olurlar; ana deve âşık olur; oğlunun yolunun üzerinden çekilmesini ister, bunun için güç sergüzeştler peşine yollar. O da bütün sergüzeştlerden galip çıkar; ana oğlunu kör eder ve kovar, çocuk, evvelce başından geçen maceralar esnasında haramilerin ellerinden kurtardığı bir kıza gider ve kuşların ötüşlerini dinlemekle (bakınız aşağıda VI) körlüğü iyi olur. Anasından ve devden intikamını alır. Sonra, rüyasında gördüğü kızı aramağa çıkar ve onu, tam başka birine gelin edilecek iken bulur. Fakir bir şarkıcı kıyafetine girmiş olarak görünür ve kızı kendine kazanır, çünkü rakibi, şarkı bakımından ondan aşağı çıkmıştır.

Böylece hikâye (kızların adedinin iki olması yüzünden) oldukça mufassal bir şekilde Melik Şah ve Güllü Hân halk kitabında anlatılmaktadır. [52] Başka varyantlarda dev prensi kör eder ve prensin sadık arkadaşı olan aslan, bir pınarın suyu ile onu iyi eder (bu masalın ilk şekli henüz bulunmamıştır, eski vesikalar mefkuttur). Tatarca bir varyant'ta kahraman, anasının âşığı tarafından öldürülür ve bir kız tarafından yeniden diriltilir [53]. Kırgızca bir varyantta, fena bir kız kardeşi ananın yerine geçmiş olup sevgilisi ile evlenmek için kahramanı kamalar [54]. Fakat üç genç kız onu diriltir; bir kel kıyafetine girerek kız kardeşinin düğününe gelir; düğünde ok meşkedilir; o da bu suretle intikam alır.

Von der Leyen, fena ana yahut kız kardeş motifini, bir eski Hind budist motifi olan sadakatsız zevce motifinden iştikak ettirmiştir [55]; bu sadakatsız zevce, kocasının düşmanına, kocası aleyhine yardım eder. O halde, bu motif bir Hind motifi ise, kör etme de bir Hind motifidir. Fakat Melik Şahın halk kitabında, körlük, ayrıca bir motifin yardımı ile iyi edilmektedir: kahraman, sevdiği bir kızla bir ağacın altında oturur ve üç güvercinin konuşmalarını dinler; kuşlar, hayvan dilinden anlayan dinleyiciye, üzerinde oturdukları dalın iki yaprağı sayesinde iyi olabileceğini böylece bildirmiş olurlar. (Aynı zamanda kuşlar ona, tâ Yemende bekleyen Güllü Hânı hatırlatır, anasından ve devden öç almasını aklına korlar.) Bu motif de, Bolte-Polivka'

[51] Masal motifi 590. Grimm 121. Bolte-Polivka I., 551; III, 2.

[52] O. Spies, Türkische Volksbücher, Leipzig 1929, S. 50 ff.

[53] Radloff, I, 268 f.

[54] Radloff III, 321 ff.

[55] F. von der Leyen, Das Märchen, Leipzig 1911 S. 106; 1925. S. 115.

danberi (1915; bakınız yukarıya) iki kardeş masalı ile ilgili olarak gösterilmektedir [56].

VI inci masal: İki gezici bir ormanda dolaşır; bunlar, iki arkadaştan birinin yemeğini tamamen yerler; öteki de iyi kalpli olan arkadaşına, yemeğini iki gözünü vermesine mukabil terkeder [57]. Kör olup ormanda terkedilmiş olan bir kaç kuşun (yahut hayvanın, yahut ta cinin) konuşmasını işidir, mucize kabilinden bu hayvanların dilinden, nasıl iyi olabileceğini (bir pınarın suyu, yahut kırağı ilh... ile), bir hastayı nasıl iyi edebileceğini (yahut bir ölüyü nasıl yeniden diriltebileceğini), ve bir hazineyi nasıl bulabileceğini (yahut kurumuş bir çesmeyi nasıl akitabileceğini) öğrenir. Böylece kör iyileşir, zengin olur ve iyi olmuş bir prensesle (yahut iyileşmiş bir zenginin kızı ile) evlenir. Sonra fena arkadaşını bulur, onu affeder, ona başından geçenleri anlatır. Bu da ormana çekilir; kendilerini biri dinlediğinden ötürü gazaba gelen hayvanlar yeniden gelir ve kötü dinleyiciyi öldürürler (yahut kör ederler).

Burada, Hindli kardeşler, «gezici» olmuşlardır; bunların adedi bazan iki değil üçtür [58]: bazan, iyi yahut kötü adını muhafaza ederler; meselâ kırgızca bir şekilde olduğu gibi [59]. Kırgızlarda, kardeşler değil, geziciler mevzuubahstır; o halde Kırgızlar bu masalı doğrudan doğruya uygurcadan almamış olsalar gerek. Yahut ta masalda kardeşten geziciye geçiş Türkistanda mı vaki olmuştur? (Aşağıya bakınız: Çin!) sonra, Kırgızlarda üç hayvanın söylediklerinin dinlenmesi mevzuubahstır: kaplanın, kurtun ve tilkinin; bunlar, Kafkasyaya ait bir varyantın hayvanlarına: ayı, kurt ve tilkiye, benzerler [60]; aynı zamanda bir Fransız [61] ve bir Çin varyantına da benzerlik vardır. Malûm varyantlar arasında Kafkas (Osset) varyantı Kırgızlarınkine en çok benzeyenidir [62]. — Deniz seyahati yerine, 2 gezici masalında, II de olduğu gibi karada dolaşmadan bahis vardır. Mütalâa edilen bütün masal tiplerinde olduğu gibi, bir prensesi elde etmek motifi muhafaza edilmiştir. Ancak, artık prenses iyi etmeyip, aksine olarak kör olan, prensesi (yahut babasını, yukarıda I e bakınız) iyi

[56] Masal tipi 613; Grimm 107.

[57] Bunun yerine, bu masalın başka başlangıçları da vardır, bakınız aşağıya.

[58] K. Müller-Lisowski, *Irische Volksmärchen* Jena 1923 No. 18

[59] Radloff III, 343

[60] Dirr, *Kaukasische Märchen*, Jena 1920 No. 28.

[61] Tegethof, *Französische Volksmärchen*, Jena 1923, II, 42.

[62] Bolte-Polivka II, 479. Fakat burada sehven Motif C 3 (kurumuş pınar), C 3 (hazineyi meydana çıkarma) yerine bu Kırgız variantının diye gösterilmiştir.

eder. İki kardeş masalındaki, muhakkak eski olan hazine arama motifi yerine, masalın sonunda, iyileşme ile ilgili hazine bulma motifi geçmiştir. Ama bu hazine bulma motifi ancak şarkta, Hindistanda, Kırgızlarda, şark Avrupasında, Balkanlarda, Rusyada ilh... görülür [63]; bunun dışında çeşme motifi onun yerine geçmiştir [64].

Bu masalı Hind masalından (I) ve (Melik Şah müstesna) kör etmeyi ihtiva eden başka masallardan ayıran, iyi etmenin kendine has olan tarzıdır. Bunun nereden geldiği üzerinde münakaşa edilmektedir. Pek çok okumuş olan Wesselski, şimdiye kadar görülmüş en eski vesikayı 13 üncü asrın bir Yahudi hikâyesinde buluyor [64]; fakat burada ancak üç şeytanın dinlenmesini ve fena mukallidi başka bir durumda, yani «kör olma» sız olarak cezalandırılmış görüyoruz. Bir yahudi ile bir pagan dinlerinin hangisinin daha yüksek olduğu üzerinde kavga eder ve üç hakem çağırmağa karar verir. Üç defa şeytan görünür ve pagana hak verir. Bunun üzerine yahudi pagana bütün mal ve mülkünü vermeğe mecbur olur. Fakat yahudi gece üç şeytanın konuşmasını dinler ve nasıl aldatıldığını, imparatorun kızına, güç olan doğumunda nasıl yardım edilebileceğini, kuru bir çeşmenin nasıl akıtılabileceğini öğrenir. Böylece zenginleşir. Fakat pagan, fena bir mukallit sıfatıyla şeytanlar tarafından öldürülür.

Wesselski şu noktaya işaret etmiştir ki hayvanları yahut cinleri dinleme, bütün kıtalara ait birçok masalda geçer, Hindde de pek eski zaman, hattâ budistten önceki zaman için tesbit edilmiştir [65]. Fakat Hindistanda eski metinlerde fena mukallidin cezalandırılması hiçbir zaman geçmez. Bu Yahudi hikâyesine benzer hikâyelere orta çağ Hind edebiyatında şahit oluyoruz, fakat bunların sonları başkadır. Wesselski şöyle netice çıkarıyor: O halde, 2 kardeş masalının Hindistanda değil, ancak Ön Asyada bu neviden tedavi ve cezalanma ile teçhiz edildiği ve bu şekilde Avrupaya geçtiği kabul edilmelidir.

Fakat son zamanlarda Çinde de bir gezici masalı tam olarak ve birçok varyantları ile bulunmuştur: Burada, iki erkek kardeş mevzuu-bahstır, birinin adı namuslu, ötekinin adı namussuzdur [66] (fakat burada namuslu, büyük kardeştir, halbuki her yerde olduğu gibi Çinde de umumiyetle küçük kardeş kıskanç olan büyük kardeşten daha iyidir). Bu başlangıç, esasen çinceye çevrilmiş olan 2 kardeş

[63] Bolte-Polivka, 477 ff.: Motif C 5.

[64] Mukayese ediniz: bizim II nci masalımız: Kör etme yerine kuyu.

[65] Benfey I 370; Wesselski, Mittelalter 203; Penzer III 60 f.; 164: Bloomfield.

[66] W. Eberhard, Typen chinesischer Volksmärchen, FFC. 120 Helsinki 1937

masalına pek benzemektedir. Fakat bundan sonra, tamamen 2 gezici masalı üslûbunda devam etmektedir: Yolda iki gezici, namuslunun yemeğini yer; namaslu, biraz sonra ötekinden yemeğinden biraz rica edince, o hiddetle namuslunun gözlerine vurup kör eder. Kör olan, bir ağaçta ayı, kurt ve tilkiyi dinler (bakınız, yukarıya) bir iyi olma vasıtasını (pınar suyunu) sonra, bir prensesin yardımına nasıl koşulabileceğini (bakınız, yukarıya) ve bir hazineyi nasıl bulabileceğini öğrenir. Böylece bahtiyar olur: fakat fena kardeşi, onu taklit ederken, gazaba gelen hayvanlar tarafından öldürülür.

Bu masalın «eski bir şekli» olarak, ağaç cinlerinin kutsal bir ağacı kesmenin zorlukları hakkındaki konuşmalarını (kör etmesiz, 2 kardeşsiz, mukallitsiz) dinleme keyfiyetine işaret edilmiştir. Bu «eski şekle», Çinde 4 üncü asırda raslanılır. Fakat bu, yalnız «dinleme» yi ihtiva ettiği gibi, bizim masalımızın doğrudan doğruya «eski şekli» olmasında, yahut «biricik eski şekli» olmasında zaruret yoktur ve eğer bu kadar kısa bir eski şekil kabul edilecek olursa, muhteva bakımından bizim masalımıza çok daha yakın olan japoncadaki şekil bu hususta daha uygundur [67]; daha doğrusu, bu Çin varyantında, 2 kardeş masalı ile 2 gezici masalının mezci yahut bunların birinden ötekine geçişi kimse inkâr etmiyecektir.

Bu geçişin Çinde vukua geldiğini kabul etmek gerek midir? Yoksa masal bu halinde Çine Hindden mi, yahut ön Şarktan mı gelmiştir? Türkistanda 2 kardeş masalından 2 gezici masalına geçiş vuku bulmuş mudur? Eğer öyle ise, geçiş şekli Çine, fakat yalnız «iki gezici» şekli (3 kardeş masalı şekli gibi) garba yayılmış olabilir mi? Böyle olursa, Yahudi hikâyesi, içinde bazı şeyin değiştiği bir koldur; fakat kıymeti şundadır ki, 13 üncü asırdan olup, ön Şarkta, Türkistanda, belki de Hindistanda, kısaca Çin ile garp arasında, orta çağın ilk zamanlarında vukua gelen geçişin farazî şeklini ifade eder.

Yahudi hikâyesine pek benzer bir başlangıca da, 2 gezici masalının bazı varyantlarında, hem Hindde, hem Avrupada, şahit olmaktadır. Sonra, her iki gezici arasında münakaşa edilen meseleler: Doğruluk mu, yoksa eğrilik mi [68], âdillik mi, adaletsizlik mi [69] iyidir? meseleleri mevzuubahstır. İyi adam, bahsi kaybeder ve gözleri oyulur, üç şahidin beklenmedik, makiavelist tarzdaki hükmü: Eğrilik tercihe şayandır. Grek ve Hind safsatasında [*] bu mesele ortaya atılmakta ve

[67] F. Rumpf, Japanische Volksmärchen, Jena 1938 No 51.

[68] Masal motifi No. 61

[69] Krohn 68; Handwörterbuch 605, Not 61.

[*] Sophistik karşılığıdır. — Bilgiçilik de denebilir (*Mütercim*).

düşmanlara ve fenalara karşı eğriliğin tercih edilmesi lâzım geldiğine, binaenaleyh doğruluğun kayıtsız şartsız bir kıymet ifade etmediğine hükmedilmektedir[70]. Budistler bu gevşek, realist ahlâkı tabii reddetmişlerdir [71], fakat Hind masallarında, bilhassa buna benzer bir mesele: Minnettarlık yahut nankörlük meselesi, böyle kötümser bir mânada cevaplandırılmaktadır. ("İnsanlar daima nankördürler") Buradan da başlı başına bir masal tipi olarak Asyaya ve Avrupaya geçmiştir [72].

Yahudi masalının Hind yahut Grek safsatacılığından tesir almış olup olmadığı meselesi şimdilik kesip atılacak durumda değildir. Avrupanın 2 gezici masalının içine bu motifin «dinleme» ve «kötü mukallidin cezalandırılması» ile birlikte girmesinde bu Yahudi hikâyesinin menşe olabileceğinden hakkiyle şüphe edilebilir, çünkü Yahudi hikâsinde kör etme motifi mevcut olmadığı gibi, bu hikâye yeni bir yaratma mahsulü olmaktan ziyade mevcut bir hikâyenin bir kolu olarak görünmektedir. Avrupanın 2 kardeş masalındaki bu safsatacı başlangıç, kör etme ve dinleme ile birlikte olmak üzere, Hindde olduğu gibi Avrupada da ancak yeni diye tesbit edildiğinden, ama Hindde bu motifler, yalnız ve bu son bağlantı ile beraber olmamak üzere, pek eski olarak tesbit edildiğinden, bu masal tipine olan bağlantıyı (Fin mektebi ile birlikte) Hindden iştikaka meyledilmektedir. Bu masalın (Finlerce kabul edildiği gibi) Hindde, 2 kardeş masalından daha eski olması mümkündür; fakat bunun kesin olarak isbatı bugüne kadar kabil olmamıştır. Elimizde, iki başlangıçlı -ve iki sonlu- kör etme merkezî motifi var. Herhalde, Fin mektebi de masalın başındaki bu safsatacı iddiayı 155 numaralı masal tipinden nisbeten yeni bir zamanda alınmış bir şey addetmektedir [73]. Her ne kadar Finler, sonu, dinlemekle iyi olmağı ve fena mukallidin cezalandırılmasını «halk masalının destanı kanunları»ndan ötürü [74] masalın budist masaldan önce mevcut, ilk şekli olarak ileri sürüyorlarsa da, buna karşı Wesselski, bu gibi estetik mülâhazaların afakî değil, ancak enfüsî bürhan mahiyetinde olduklarına işaret etmektedir [75]. Bizim Kunâla efsanesine işaretlerimiz de Wesselski'nin itirazına kuvvet vermektedir: ne budist 2 kardeş masalında, ne 3 kardeş masalının Türkistan varyan-

[70] Ruben, in Zeitschrift für Indologie und Iranistik VIII 1931, 96, Krishna 228.

[71] Chavannes No. 44.

[72] Ruben, Krishna 229. Radloff VI. 247. Benfey I, 113, Bolte-Polivka II, 420. masal tipi 155; Eberhard No. 15. Tibetanische Märchen S. 211 ff.

[73] Krohn 69.

[74] aynı 71.

[75] Theorie 159.

tında, ne de sahte nişanlı masalının şark varyantlarındaki tersine çevirmelerde -hele fena ana masalının varyantlarından sarfınazar (fakat yukarıya bakınız: Melik Şah) dinleme ilh.. vardır. İyi eden kâh nişanlı kız, kâh pınar suyu getiren aslan gibi bir hayvandır, kâh pınarı bildiren bir velidir; yahut ta iyileşme, kaybolan gözlerin geriye satın alınmasıyla vaki olur. Demek ki hiç olmazsa şu denebilir: hayvanları dinleme motifi olmaksızın kör olma, budist masaldan çıkıp bir çok masal tiplerine girerek uzun mesafelere yayılmıştır. Tabiidir ki bu keyfiyet eski Hindde, hayvanları dinleme ile birlikte kör olma motifinin henüz mevcut olamayacağını isbat etmez. Finlerin faraziye-leri bugüne kadar ne sağlam olarak isbat edilebilmekte ne de çürütülebilmektedir. Kesin hükümler verdirecek malzemeyi beklemek gerekiyor. Bugün ancak şu kadar söylenebilir ki, bu gibi budistten önce bir masalın mevcudiyetini kabule zaruret yoktur. Şimdiye kadarki mütalâaların bize öğrettiği, motiflerin bir masal tipinden diğerine geçmiş olmasıdır.

Budistten önceye ait bu farazi masalın Hindde başka şekillerde varlığını muhafaza edip etmediği soruşturulabilir. Meselâ Pancatantra'nın Berlin el yazısında şöyle anlatılmaktadır [76]: Bir şehzade tenbelliğinden ötürü azar işitmiş, bunun üzerine o babasını terk ediyor ve iki arkadaşıyla Rohāna dağından kıymetli taşlar getirmek istiyor. Bu üçü taşı buluyor, haramilere karşı muhafaza ederek vatana getirebilmek için yutuyorlar, fakat bunları müşahede etmiş olan bir kimse onlarla beraber geliyor; maksadı gece karınlarını deşip kıymetli taşları çalmaktır. Fakat her dördü de vahşiler (Bhil'ler) tarafından yakalanıyor. Bhil'lerin kabile reisi, kuşların dilinden anladığı için bunların kıymetli taşlar taşıdıklarını haber alıyor ve bunun için karınlarını deşmek istiyor. Önüne ilk kurban olarak hırsız geliyor [77]; tabii onun karnını beyhude yere araştırmış oluyor; bunun üzerine diğer üçünü serbest bırakıyor; bunlar da, kıymetli taşlarla bir krallık kuruyorlar.

Bu hikâyede kör etme, seciyeye işaret eden adlar, nişanlı kız, kahramanın dönüşü, fena mukallide ceza motifleri yoktur. Fakat doluşma, hazine arama, kıskançlıktan soymak isteme, kuşların dilini anlama motifleri 2 gezici masalını hatırlatmaktadır. Denebilir ki bura-

[76] Benfey II, 150 ff.; J. Hertel, Pancatantra, Leipzig 1914, S. 13 Pürnabhadra, 1199 yılı civarında; sonra iki adet halita şekil, ki bunların biri (S. 71) belki Pürnabhadra'dan biraz daha eskidir.

[77] Alicenap haraminin kendini kurban etmesi hakkında, mukayese ediniz. Dolopathos'tan hikâye; Wesselski, Mittelalter No 29, ki muhakkak Hindistan meselesidir.

da fena adam, yolda arkadaşlara katılan ile Bhil kabîle reisi arasında taksim olmuştur; yolda katılan kötü niyetinden vaz geçiyor ve hayatını prense feda ediyor: bu, her halde nisbeten eski bir iki kardeş masalının daha yeni, sofuca, belki de jainist bir tâdilinden ibarettir. Bir varyantta [78], fena arkadaş, kıymetli taşların üstüne oturmak için onları saklıyor. Bu motif Pancatantra I, 19 (bakınız: aşağıya) daki masalla mukayese edilebilir. Fakat bu masalın eskiliği tesbit edilmemiş, binaenaleyh Pancatantra'nın eski mevcudundan değildir.

Kör etme, hayvanların dilini anlama, intikam gibi motifler, bütünü başka bir münasebetle eski bir budist Jātaka da [416] geçer fakat bunun 2 kardeş masalı ile doğrudan doğruya bir ilgisi isbat edilemez.

İki kardeş masalının asıl nüvesi, fena adını taşıyan kardeşin fenalığı, onun kıskançlığı ve kör etme hâdisesidir. Sanki kıskanç bir kardeşin bir şair tarafından yaşanmış ve şekillendirilmiş görüşü, pek çok adette masalcıya ilham vermiş. İlk masalı yazanın bu malzemeyi nereden aldığını (Kunāla efsanesi müstesna!) henüz katî olarak tesbit edemeyiz. Kör etmeler, bazı eski efsanelerde, meselâ fena Polyphem'de (Dede Korkudun Tepegözü), sonra âlicenap Simson'da, Koroğlundan ilh... geçer.

Erkek kardeşler, kâh iyi olarak, yardıma hazır olarak [80], kâh fena olarak, iptidai kavimlerin masallarında, hattâ bazen daha Mythos' luk kademesi gibi en eski durumda, tesbit edilmektedir. Bunun için Hâbil ile Kabili akla getirmek kifayet eder: büyük kardeş küçüğü kıskanıyor ve onun için onu öldürüyor [81]. Zarathustra dilinde, iki Tanrı vardır, karakteristik adları: «iyi ruh» ile «kötü ruh» olan bunlar iyilik ve fenahlıkların yaratıcıları ikiz kardeşlerdir. İyi Tanrı sığırı, köpeği, insanları ilh... yaratmıştır: fenası, kurdu, akrepleri ilh... yaratmıştır. Buna pek benzer hikâyeler Laponlar, Baltlar, Balkanlılar tarafından [82] anlatılmaktadır. Daha bugün bile buna pek benzer bir

[78] Sukasaptati 52.

[79] Buna benzer olarak: Radloff IV, 323.

[80] Handwörterbuch: kardeşler S. 338 ff. Mısır iki kardeş masalıyla onun Hind varyantları ve Dede Korkut ve Grimm ile olan ilgileri hakkında bakınız: benim Dede Korkut hakkındaki mülâhazalarım: Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi 1941.

[81] Ruben, Krishna S. 59 f.

[82] Kretschmar, Hundestammvater II, 145; 151; 151; 153; 157; 159; 162; 173; Dähnhard, Natursagen'e göre, Leipzig 1904- 12 I, 147 ff. Masal motifi G 303. 17. 3. 3; 303. 25. 11 A. 1833; 1751. Bunu şu Hind muzhikesi hatırlatmaktadır: Jātaka 150, Pancatantra V, 4 Vetalapancavimasati 22; Benfey I, 488 f.; Von der Leyen,

düalizme şimdiki şimali garbî Amerikalılarında, (yani şamanizmin cem-sim sahasının öte kenarında) [83] şahit oluyoruz. Burada, iki düş-man kardeş hakkında uzun bir efsane muhafaza edilmiştir. Bunlar iki kültür kahramanıdır, biri insana iyilikler yaratır, öteki ise bu iyilikleri mahvedip kendi fenalığından ötürü insanı berbat etmeği düşünür; sonunda fena kardeş, iyi kardeşi öldürmek için arar; fakat iyisi tarafından öldürülür. Melanezya'lılar da buna benzer bir hikâyeye anlatırlar [84]; Geri-Hindlilerin, kabîlelerini iki kardeşten iştikak ettirmelerinin ve bunlara göre akıllı kardeşten medenî olanların, akılsızından daha az medenî olanların geldiğini söylemelerinin bu keyfiyetle ilgili olması muhtemeldir. Çinde [85] ve Japonyada [86], fena kardeşin, iyi kardeşe gelen herhangi bir fevkalâde bahtiyarlığı kiskanarak onu taklide savaşması ve bu kıskançlığı yüzünden, bahtiyarlığı bedbahtlığa çevrilmek suretiyle cezalandırılması, bilhassa sık görül-mektedir. Acaba burada kıskançlıkla taklidi ihtiva eden ve I inci masaldan daha eski olan müstakil bir masal tipi mi, yoksa, I'in fakirleşmiş bir bakiyesi mi mevzuubahstır? I den daha eski vesikalar bugüne kadar bulunamamıştır.

Muhtelif masal tiplerinde, kardeşler arasında ekseriya büyüklerin fena kardeş olmaları basit hayat tecrübesinden, aynı zamanda eski sihri düşünüşten neşet etmiş olabilir [87]; fakat, benim bildiğime göre, bu efsane ve hikâyelerdeki kör etme motifi bugüne kadar temellen-dirilememiştir. Ve nihayet, budist 2 kardeş masalının bir hususiyeti de, her iki kardeşin seciyelerine uygun birer ad taşımalarıdır. İptidailerin, çocuklarını nazardan, taliin kıskançlığından korumak için, onlara hoş olmıyan adlar koydukları sık sık görülür. Bir ailede fazla çocuk ölmüş olursa, yaşayan çocuklardan birine, meselâ pislik adı korlar ki şeytanın fena kudreti onu kıymetli addederek alıp götür-mesin. Fakat ahlâkî bir tezat çifti olan *iyi* ile *kötü*'nün hiç bir pratik adlandırmada geçmemesi, ve bunların birer şairane buluş olması muhtemeldir; belki de bunlar masal teması olarak yukarıda zikrolu-nan İran efsanesi ile; yâni Örasyanın preistorik düalizmiyle: iyi ve kötü tanrı ikiliği ile, ilgilidir.

Indische Märchen, Halle 1888; 145; Penzer VII, 169 dev. fakat Penzer ile Benfey tarafından mevzuubahis edilen Acem hikâyesi başka bir Hind efsanesinden gel-mektedir (Copinath Rao Elements of Hindu Iconography II, 1 Madras 1916 S. 2, Varâhapurana'ya nazaran).

[83] Kricheberg, Indische Märchen aus Nordamerika, Jena 1924, 92 ff.

[94] Hambruch Südseemärchen, Jena 1921, 51.

[85] Eberhard No 26-30; 20-25; 65: kıskanç komşular: masal motifi No 471.

[86] F. Rumpf No 29, 35, 47, 48, 53-6, 81 (masal tipi 565) 122-4.

[87] Masal motifi K. 2211.

Herhalde, bu masal motifinin dahi, pek eski bir zamanda mevcut olduğu tesbit olunmuştur. Malûm olduğu gibi bir klâsik Eti masalı vardır ki, bunun Hurri'lere ait bir tasavvura kadar geri gitmesi muhtemeldir; işte bu masaldan bu adlar zikrolunmaktadır. Maalesef bu masal o kadar «fragment» şeklinde bize kadar gelmiştir ki, muhtevasının yeniden kurulmasına imkân olmadığı gibi, bizce bilinen 2 kardeş masalı ile ilgilendirilmesine de imkân yoktur. Muhtevası, meslekdaşım Güterbock tarafından bana şu şekilde bildirilmektedir [88]:

İyi ve fena insanlar hakkında, mükâfat ve ceza hakkında bir gi-rişten sonra, imtisal nûmunesi olarak şu hikâye anlatılıyor: denize yakın Şudul şehrinde (deniz seyahati?) bulunan bir zenginin çocuğu olmuyordu. En yaşlı kimseler bu adamın yanında toplandılar, yemeğe oturdular.

Çocuk doğumunda âdet olduğu gibi hediyeler getirdiler. Fakat adı Apu olan zengin bunlara ikram etmedi ve ayağında çizmeler olduğu halde, karısı da giyimli olduğu halde beraberce gidip yattılar. Apu güneş Tanrısı için bir kuzu aldı. Güneş Tanrısı gökten indi ve ona ne istediğini sordu; ona kanıncıya kadar içip sonra karısıyla yatmasını sağlık verdi. Apu böyle hareket etti. Güneş Tanrısı muvaffakiyetinden memnun göğe geri döndü. 9 ay sonra bir oğlu oldu. Apu ona: «fena» adını taktı ve bunu şöyle izah etti: «Tanrılar doğru yolu tutunca (tutmayınca) ona fena adını vermek lâzımdır.» Kadın bu sefer bir ikinci oğlan (ikiz?) doğurdu. Sütüne de bu çocuğa, biraz öncekine benzer bir sebeple, «iyi» adını taktı. Erkek kardeşler büyüdüler; birer erkek oldular; (baba öldü?) ev yıkıldı. «Fena» [88 a] şöyle dedi: Tanrıların ayrı oturması, meselâ Güneş Tanrısının Sıpar da oturması gibi... ayrı oturalım. Sığır, boğa, inek, koyun... gibi mirası paylaşmağa başladılar. Güneş Tanrısı, inek büyüsün ve doğursun (?) diye vaitte bulundu.

Bir Çin masal tipinde iki erkek kardeş mirası aralarında taksim eder: büyük kardeş, biricik ineği kendine alıkoymakla küçük kardeşini zarara sokar; buna rağmen küçüğü muvaffakiyetli olur [89]. Binbir Gece'de, İranda, Tatarlarda [90] iki kardeş en küçük kardeşlerini, miras işinde aldatır; ama bunlar sefalete düşerler, iyi olan en küçük kardeş tarafından arka arkaya bir kaç kere kurtarılırlar ve ondan hediyeler

[88] Keilschrifturkunden aus Boğazköy XXIV No 8 de çıkarılmıştır.

[88 a.] Bu hateme, Friedrich tarafından Orientalia'da da tercüme edilmiştir. Roma N. S. IX, S. 207, Not 1.

[89] Eberhard No 30, mukayese ediniz: 26 f.

[90] Radloff IV, 250 ff. A. Christensen, Märchen aus İnan, Jena 1939 No 34; Chauvin V, S. 6.

alırlar; fakat her defasında kardeşleri, kıskançlıktan onu mahvetmek isterler, onu hapse atar, bir deniz seyahatinde boğmağa teşebbüs ederler, ilh... Nihayet en küçük kardeş, onu kardeşleri tarafından yaralanmış, bir bahçede yatar gören bir prenses tarafından kurtarılır (mukayese ediniz: I deki sahne) prenses o kardeşleri köpeğe kalbeder. Kardeşler arasında miras taksimine dair bu Eti, modern Çin ve Ön Asya motiflerinin birbiriyle karabet taşımasına zaruret yoktur; şimdiiye kadar, arada bulunması icap eden vasıta parçalar tamamen mefkuttur.

Fakat bu iki karakteristik ad, başka bir Hind hikâyesinde de geçmektedir [91]: «fena niyetli» ve «iyi niyetli» adlarını taşıyan iki dost, vatana bir hazineyi getirir ve onu müştereken bir yere gömer. Sonra fena niyetli, hazineyi çalar, iyi niyetli ile hazinenin gömülü olduğu yere gider ve iyi niyetliyi, hazineyi çalmakla itham eder. Bunu mahkeme huzurunda bir tanrı hükmü ile isbat etmek ister ve babasını, boş bir ağaç içinden bir ses çıkararak tanrı sesini taklit etmeğe ve böylece kendi tarafını iltizama sevkeder. Ama iyi niyetli ağaca ateş verir ve baba yakalanır — malûm olduğu üzere, iki gezicide de bir hazine rol oynamaktadır; fakat bu orta çağ Hind muzhikesi, — karabet arzetsen bile — I yahut VI ile ancak uzaktan akrabadır.

İki kardeş masalının modern bir Hind şeklinde iki kahraman tam işte bu adları taşımaktadır. Bu masalda bahse giriş, kör etme, kadın tanrı eliyle iyi olma motifleri bulunmaktadır [92]. Fakat bu, sahtekârlar hikâyesinin iki kardeş masalı ile karabetini isbat için kâfi değildir. Sanatkâr motifi, daha ziyade, merkez motifi zekâ provası olan [93] hikâyedeki üç kardeşe benzer. Öte yandan da, toprak adamcığı [94] nın bir Çin varyantında, bir «namuskâr» ile yoldaşı “hissiz,, , geçer: namuskâr, prensesi kurtarır, öteki tarafından kuyuya atılır, fakat bir cinin yardımı ile vaktinde vatana döner ve prensesle evlenir [95] ve nihayet, bu gibi ad çiftleri aslı Khotan’da bulunan budist bir Çin hikâyesinde mevcuttur. Bir babanın iki oğlu oluyor, “iyi çıkmış,, ile “kötü çıkmış,, çünkü anne gebe iken birinde iyi birinde de fena hevesler taşımış, her ikisi seyahate çıkıyor ve yanlarındaki yiyecek bitmek üzere iken bir ağaca geliyorlar ve şimal, cenup, şark

[91] Pancatantra I, 19; Benfey I, 275. Sukasaptati 50. Winternitz, Geschichte der indischen Literatur. III, Leipzig 1920. S. 345.

[92] Bolte-Polivka II, 480 Natess Sastri’ye göre.

[93] Wesselski, Mittelalter No 37. Radloff III, 389; Binbir Gece (Henning 23,5)

[94] Eberhard 122, masal tipi 301.

[95] “herhalde Ming zamanı için ispatı mümkün,, Eberhard. Fakat ne zamandanberi her iki adın teferruatı tesbit edilebilir?

ve garktaki dallarından sıra ile su, yemek. elbise ve ziynetli eşya topluyorlar. Fena olan küçük kardeş ağaca biraz daha geç geliyor ve hırsından ağacın kökünü kesmek istiyor: o zaman 500 demon meydana çıkıyor, onu ve arkadaşlarını öldürüyor.

Bu, Jātaka 493'ün bir yarvantıdır: bir takım tüccarlar böyle bir ağacı yolları üzerinde buluyorlar; dört daldan atiyeleri alıyorlar, kökleri kesmek istiyorlar, fakat âlicenap kervancıları onlara yapmamalarını söylüyor. Bir demonlar sürüsü ağaçtan geliyor, kibar kervancıdan maada hepsini öldürüyor. Çin, Khotan, yahut ta aslen Hindli olan bu masal, bu Jātaka'yı iki kardeş motifi ile birleştirmektedir, onun içindir ki Chavannes onu No. 381 in yanına koymuştur. (cilt IV, s. 190 f.; Hsien - yü - ching = Taisho Trip, 4, 416 b - c) Pancatantra'nın biraz önce zikredilmiş olan sahtekâr masalı, gene Jainist tarzda tadil edilmiş bir varyantı hatırlatmaktadır: 2 birader vatana döner, herbiri ötekini kıskançlıktan öldürmek ve soymak ister; fakat her ikisi de pişman olur ve bu pişmanlık duygusu ile parasını suya atar. Parayı bir balık yutar, balık iki kardeşin kız kardeşlerinin karşısına çıkarılır ve bu kız kardeş, hizmetçisi tarafından kıskançlıktan öldürülür [96].

Böylece bir masal tipinden ötekine götüren münferit motifler vardır. Öyle ki, masal araştırması (meselâ Cosquin'in Contes indiens et l'Occident'i gibi), aslına bakılırsa, hiçbir zaman bir sona erişemez. Fakat: "kıskançlık yüzünden bir yoldaş yahut bir kardeş tarafından kör edilme,, [97] için şimdیه kadarki toplama ve icmal bir dereceye kadar kifayet eder kanaatindeyiz.

Hiç olmazsa şu denebilir: bugünkü vasıtalarla bunlara bağlanabilecek masallar henüz bulunmamıştır. Şu kadarının vuzuhla meydana çıktığını ümit ediyoruz: yalnız budist 2 kardeş masalını Avrupaî iki gezici masalı ile mukayese etmek kâfi değildir. Bize kadar muhafaza edilmiş bütün masal ve motiflerin basit bir şeceresini kurmak ta mümkün değildir, Ancak daha geniş surette gerilmiş bir çerçeve içine motiflerin muhtelif masal tiplerine, muhtelif şekilleriyle geçmesi keyfiyeti bir dereceye kadar vuzuhlu bir tarzda gösterilebilir. Finlerin tasavvuruna göre VI, I'in kaynağı iken biz netice olarak, aşağıdaki takribî şemayı çizmeğe ve bunun daha fazla tetkikini teklif etmeğe meyyaliz.

[96] Leumann. Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft 41,602.

[97] Handwörterbuch I, 271, VI. ve III numaralı masalları, aralarındaki ilgiyi nazarı itibara almaksızın mütalea etmektedir. Masal motifi S.165 bizim III, IV, A, VI numaralı masallarımızı münakaşa etmeden saymaktadır.

A) 2 kardeş, bunların adları
(belki de kıskanç mukallit
motifleri)

B) K r etme

C) Dinleme

